

который предполагает религиозная мистерия. Человек инкорпорируется в общественное целое, соперживает ему только техникой взгляда.

Еще более усложняется ситуация в полиэтнических империях Древнего Рима и Византии. Там зрелище еще более утрачивает свое сакральное значение и обретает общезначимость развлечения. Зрелище остается единственным событием, которое соединяет разрозненные классы в единое социальное целое (поэтому классическое требование плебса Древнего мира далеко не случайно). Таким образом, можно прийти к выводу, что смещение потребления в сторону демонстративного, символического потребления сопровождается доминантой визуальных практик.

Список литературы

1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mith.ru/alb/lib/edda/gur03.htm>
2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://musa.narod.ru/sheler2.htm>
3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://az.lib.ru/g/griboedow_a/s/text_0010.shtml

Проаналізовано візуальні практики в логіці диференціації виробництва – споживання – насолоди культури Премодерну. Дане дослідження приводить до висновку, що зміщення споживання у бік демонстративного, символічного споживання супроводжується домінантою візуальних практик.

Премодерн, культура, візуальні практики, людина.

The analysis of visual practice is undertaken in the article in logical context of differentiation of production-consumption-tasting of pre-modern culture. It leads to the conclusion that consumption changes in direction of demonstrative, symbolical consumption are accompanied by dominance of visual practice.

Pre-modern, culture, visual practice, human.

УДК 159.923

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

І. М. Савицька, кандидат філософських наук

Висвітлено роль історичної пам'яті в утвердженні ідентичності нації. Проаналізовано проблеми української національної ідентичності, процесу ідентифікації та шляхів його дослідження. Приділено увагу про-

блемі історичного досвіду національної пам'яті, стратегій нарації української нації на сучасному етапі.

Ідентичність, національна ідентичність, самоідентифікація, історична пам'ять, національна пам'ять.

Актуальність теми дослідження визначається суспільно-політичним запитом на наукове осмислення шляхів реалізації пріоритетного для України завдання – прискорення процесу становлення національної ідентичності, зміцнення суспільної єдності та консолідації. Особливе місце в цьому процесі належить історичній пам'яті як найістотнішому соціокультурному атрибуту нації та національної ідентичності. Конструювання національного міфу, формування на рівні колективної пам'яті цілісного образу української історії є невід'ємною складовою українського національного проекту, необхідною умовою демократичного, європейського поступу України. Сьогодні інтегративний потенціал історичної пам'яті на теренах України повною мірою не реалізовано.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема національної ідентифікації та формування національної пам'яті не є новою у філософії, але існує багато різних підходів щодо її вирішення. Проблема збереження ідентичності стала однією з основних у сучасній філософсько-культурологічній думці Х. Арндт, Т. Адорно, М. Бубера, З. Баумана, Ж. Дельоза, Ж. Дерріди, Е. Левінаса, Г. Марселя, П. Рікера, Е. Фромма, Ю. Хабермаса, Ч. Тейлора, К. Ясперса та інших вчених. Характерна дана проблематика і для робіт М. Мамардашвілі. Фундаментальними є праці з теорії нації та націоналізму Б. Андерсона, М. Вебера, Ю. Габермаса, С. Гантінгтона, Д. Гатчинсона, Е. Гелнера, К. Дойча, Е. Сміта та інших. Вони сприяли осмисленню природи взаємозв'язку національної ідентичності та історичної пам'яті, доведенню конструктивістського характеру останньої. Досліджували трансформації української національної ідентичності й українські вчені, зокрема О. Антонюк, В. Євтух, О. Картунов, О. Майборода, Л. Нагорна, В. Табачковський. Для оцінки впливу історичної пам'яті на націогенез українців важливе значення мають праці В. Андрущенка, В. Бега, О. Забужко, В. Равченка, С. Кримського, С. Кульчицького, М. Поповича, Я. Грицюка та інших. Дану проблематику відображена у працях російських науковців М. Барга, І. Савельєвої, А. Полетаєва, Ж. Тоценка, Л. Рєпіної.

Значущість проблеми національної ідентичності та ідентифікації посилюється тотальним переосмисленням цінностей, екзотичністю й прагматичністю світоглядних орієнтацій людей, а також безпосереднім відчуттям вакууму на місці традиційних форм життєвого укладу. За таких умов нагальним стає усвідомлення надособистісних смислів і цінностей буття. Останнім часом спостерігаються позитивні зрушення у структурі історичної пам'яті нації, яка поступово переосмислює власне минуле. Проте колективна пам'ять українців характеризується сталою амбівалентністю. Її сутність полягає у співіснуванні на рівні колективних уявлень двох відмінних проєкцій трактування української історії. Перша проєкція сформована

переважно у націоцентричній історичній парадигмі, друга – під впливом імперсько-радянських історичних доктрин та сформованих на їх основі міфів. Контраверсійність, а часом і несумісність ціннісно-смыслових оцінок історичних подій та постатей, надмірна політизованість даного сегмента суспільної свідомості є джерелом соціальної напруги, фактором дезінтеграції національної спільноти.

Мета дослідження – визначення взаємозв'язку та взаємозумовленості понять національної ідентичності та історичної пам'яті, здійснення аналізу збереження історичної та національної пам'яті як засобу формування національної ідентичності, з'ясування впливу політичних та глобалізаційних процесів на специфіку кризи ідентичності в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Питання свободи особистості, її ідентичності завжди посідало важливе місце в суспільно-політичному, духовному житті українського народу та кожної людини зокрема. Трансформаційні процеси, що зародилися в Україні в останнє десятиліття, підвищили соціальну значущість цих досліджень. Предметом гострих дискусій у науковому середовищі стали проблеми національної ідентичності та впровадження державної політики пам'яті, яку науковці визначають як сукупність офіційних репрезентацій історичного минулого, стратегій та практик, орієнтованих на формування історичної пам'яті національної спільноти.

Національна ідентичність – складне, органічне й історично зумовлене та сформоване явище, яке слід розглядати в єдності внутрішніх і зовнішніх зв'язків, спираючись на його витоки, традиції, особливості втілення і загальну культурну перспективу. Базисною основою цієї єдності є ідея державотворення, яка передбачає реалізацію та взаємодію таких принципів, як національна ідентифікація, історичність, етнічність та духовність. Важливим чинником формування національної ідентичності є історична пам'ять як феномен суспільної свідомості, сукупність знань, уявлень та ціннісних оцінок тих подій минулого, які мали вирішальний вплив на становлення нації, державотворчі й цивілізаційні досягнення. Історія визнається конститутивним елементом нації; до того ж, вимога збереження власної культурної і політичної особливості, що формулюється в умовах глобалізації, знаходить в історичній самосвідомості нації необхідну опору для позитивної інтеграції у світове співтовариство. Історична свідомість – інтегруюча сила, яка дає змогу згуртувати народи, не втрачаючи їхньої індивідуальності. Історія народу і є та загальна справа (*respublica*), що гуртує індивідів і створює національну самосвідомість. Історія, як ідеальна єдність, збирає в собі частини суспільства і держави, розрізнені в безпосередній дійсності. Поза історичною свідомістю індивід не може «схопити» сутності тих складних суспільних (і культурних) відносин, у які він занурений – адже дійсність соціальних інститутів виходить за межі примітивного «тут» і «тепер» та існує в часі [9, с.175].

Національна пам'ять має своєю основою історичну пам'ять певного народу (або народів) як вагомому елементу творення національної ідеї та державності. На думку Н. Яковенко, історична пам'ять – це колективне уявлення про минуле, фундамент національної ідентичності [7], ця

пам'ять не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займають свою ціннісну нішу. Вона виступає не німим свідком минулого, а живим збудником людської волі й водночас, орієнтиром доцільної активності. Відбувається своєрідне сортування надбаного досвіду на позитивний, що належить засвоювати і примножувати, і негативний, який є застереженням. Подольський А. зазначає, що історична пам'ять – це певна здатність людини, людського розуму, зберігати досвід минулого, репрезентувати історичні події, історію та своє місце в ній, спираючись на власні інтерпретації [3, с. 47].

На початку та в середині минулого століття видатні французькі інтелектуали, філософи визначали історичну пам'ять як складову індивідуальної та колективної пам'яті. Саме індивідуальна й колективна пам'ять сприяють становленню особистої ідентичності та зберігають картини минулого для нащадків. Але історичне минуле й пам'ять про нього не є тотожними, існує певна конкуренція між історією та пам'яттю [4]. Німецький мислитель К. Ясперс стверджував, що «минуле не завершене: воно продовжує жити... Воно не лежить перед нами як залишки того, що було. У минулому криється більше, ніж добуто з нього до цього часу» [8, с. 266]. Саме історична пам'ять є тим дороговказом, який допомагає людині зберігати оптимізм і віру в кінцеву перемогу добра над злом.

Формування національної пам'яті, яка виступає одним із головних чинників життєздатності народу, ставить за мету розвиток самоусвідомлення, збереження й творче використання історичного досвіду та цивілізаційної спадщини, плекання кращих рис традиційної ментальності нації, забезпечення спільної державницької, громадянської та продуктивної діяльності народів України, об'єднаних в українську політичну націю. Історія переконливо довела, що дух народу, мобілізація колективної історичної творчості людей є одним із найважливіших чинників, які визначають долю націй та держав, виступають самі по собі надзвичайно потужним «стратегічним ресурсом».

Впливовим фактором процесів становлення міжнародної суб'єктності України, її цивілізаційної та зовнішньополітичної ідентичності є державна політика. Надзвичайно гостро проблема національної ідентичності постає перед Україною, яка перебуває в силовому полі суперечливих соціально-цивілізаційних тенденцій – глобалізації та національно-етнічного, державного уособлення, модернізації і постмодернізації, орієнтації на Захід чи на Схід. Безперечно, інтеграція в Європу залишається для України історичним імперативом, і цілеспрямована та виважена політика пам'яті дає можливість довести європейськість нашої країни, показати її внесок у розвиток європейської та світової цивілізації. Як зазначає А. Портнов, «процес формування національної пам'яті відбувається у широкому європейському контексті, і він набуває особливого значення у світлі євроінтеграційних прагнень України, адже питання пам'яті є одним з ключових для того, що ми умовно називаємо «європейська ідентичність» [5, с. 60].

У процесі національної ідентифікації індивід ототожнює себе, перш за все, із державою, яку він розглядає як гарант збереження й примноження національних, духовних і матеріальних цінностей, як вищу форму організації соціуму, що дозволяє зберегти якісну визначеність нації. Однак у нашому сьогоденні увиразнилися небезпечні, часом загрозливі, тенденції для української перспективи. Нинішня криза національної ідентичності переживається як духовний вакуум, що супроводжується відчуттям історичної приреченості, «бездомності» та втрати національної належності громадян. Сутність кризи національної ідентичності полягає в зменшенні ідентифікації індивідів із колективною реальністю, яку вони раніше підтримували. Причини цієї кризи аналогічні основам криз індивідуальної ідентичності. Тут слід вказати на заперечення символів, розпад колективної пам'яті, втіленої у традиціях, втрату віри в спільне майбутнє, дисгармонію між описовим та нормативними образами себе, перервність в історії, невідповідність між уявленнями культури про саму себе та її образами в інших культурах. Подолання таких чинників, які дезорієнтують національну ідентифікацію, є нагальною теоретичною і практичною проблемою. Йдеться не лише про національну ідентичність особистості, а й про ідентичність етносу в цілому, його матеріальної і духовної культури. Хто ми? Де наші корені? Які витoki нашого буття? Яке майбутнє чекає українську націю в умовах глобалізованого світу? Ці та інші питання неодмінно виникають у процесі формування соціальних інституцій незалежної України [1, с. 8]. Допомогти відповісти на ці запитання зможе формування історичної свідомості внаслідок осмислення історичного минулого та збереження історичної пам'яті.

Висновки. Процеси глобалізації не призводять до занепаду національної ідентичності, а навпаки, заохочують нації до більшої самобутності, стимулюючи їх адаптаційні захисні механізми шляхом звертання культури до власних традиційних засад і їх відновленням та реорганізацією кожним наступним поколінням. Саме завдяки багатовимірності національна ідентичність стає справжньою силою в житті й у політиці. Основне завдання держави – створити в країні атмосферу або середовище для формування єдиної для неї національної ідентичності – ідентичності громадянського типу. Таке середовище – рівень життя, який культивує честь і гідність особи, подяку своїй країні за надані можливості так жити, гордість за її досягнення і ставлення до України світової спільноти.

Національна пам'ять у цьому процесі займає провідне місце, оскільки саме вона здатна запропонувати такі символи, що стануть опорою національної самосвідомості і маркерами самоідентифікації. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що пам'ять завжди несе на собі присмак ідеологізації та моральних оцінок, оскільки, по-перше, набуває актуальності орієнтуючись на соціальні інтереси відповідних, існуючих у момент згадування, соціальних груп, по-друге, соціальне середовище обмежує та впорядковує спогади у просторі й часі та є джерелом для самих спогадів. Іншими словами, реконструюючи минуле, кожне нове покоління діє за принципом

«образного моделювання», відшукуючи в минулому те, що співзвучне його настроям і очікуванням.

Отже, необхідною складовою національної політики пам'яті має стати формування у громадян об'єктивного розуміння власної історії, її самобутності та безперервності. Підґрунтям повинен стати високий рівень розвитку політичної культури та національної свідомості. Водночас, інтегрування національної історичної пам'яті у загальноєвропейські та світові історичні конструкції сприятиме утвердженню позитивного іміджу України на міжнародній арені. Оскільки глобалізаційні процеси вже стали загальноновизнаним фактом, збереження культурних традицій, національного менталітету та національно-культурної цілісності постають першочерговими завданнями у підсиленні консолідації суспільства та збереження його національно-культурної самобутності. В умовах інформаційної глобалізації історична пам'ять стає одним з елементів механізму захисту нації, а її стан корелюється з моральною відповідальністю перед суспільством політичної та творчої еліти.

Список літератури

1. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія / М. А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
2. Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л. Нагорна. – К., ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
3. Подольський А. Українське суспільство і пам'ять про Голокост: спроби аналізу деяких аспектів / А. Подольський // Голокост і сучасність. – 2008. – № 1 (5). – С. 47–59.
4. Подольський А. Пам'ять, яка вона? [Електронний ресурс] / А. Подольський. – Режим доступу : <http://historians.in.ua/index.php/istoriya-i-pamyat>
5. Портнов А. Україна у Другій світовій війні: формування національної пам'яті українського народу // Україна і український народ у Другій світовій війні : дискусії / А. Портнов. – 2009. – Вип. 3. – 67 с.
6. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
7. Яковенко Н. М. Нова доба – нові підручники. Про потребу дискусії над підручниками з історії України [Електронний ресурс] / Н. М. Яковенко. – Режим доступу : // <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/yakovenko.rtf>
8. Ясперс К. Истоки истории и её цель / К. Ясперс // Смысл и назначение истории. – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1991. – 527 с.
9. Ящук Т. І. Історична пам'ять як чинник трансформації національної ідентичності в пострадянській Україні / Т. І. Ящук // Філософські проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць. – К., 2009. – 500 с.

Освещена роль исторической памяти в утверждении идентичности нации. Проанализированы проблемы украинской национальной идентичности, процесса идентификации и путей его исследования. Уделено внимание проблеме исторического опыта, национальной памяти, стратегий нации украинской нации на современном этапе.

Идентичность, национальная идентичность, самоидентификация, историческая память, национальная память.

In the article author examined significance of historical memory in formation of identity of a nation. The subject of the article are some debatable issues of Ukrainian national identity, the identification process and ways of its research. Attention is paid to the problem of historical experience, historical memory, national memory, narrative strategies of Ukrainian nation today.

Identity, national identity, self-identificatio, historical memory, national memory.

УДК 141:39 (477)

ПРОБЛЕМА САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

А. Г. Супрун, кандидат філософських наук*

Зосереджено увагу на проблемах сучасної національної та етнічної ідентичності. Здійснено філософський аналіз світоглядної культури українського народу на прикладі творчості українських мислителів. Актуальність зазначеної тематики зумовлена конструктивними процесами, що відбуваються в суспільному й культурному житті України та необхідністю сучасного переосмислення творчої спадщини української духовної культури, зокрема філософської, у контексті українського романтизму, який був основою у процесі становлення нової української думки.

Світогляд, самоідентифікація, романтизм, релігійність, етико-релігійний контекст, етнопсихологія, світоглядна культура, антропологізм, духовність, традиції.

З огляду на нагальні завдання духовного відродження та розвитку української філософської культури, особливо необхідним в умовах сьогодення є звернення до творчої спадщини вітчизняних мислителів минулого. Не менш важливим є усвідомлення значущості доробку «будителів духу» нашої нації для утвердження національної самосвідомості українців. Саме таким доробком і є творча спадщина І. Франка, Т. Шевченка, М. Гоголя та ін., які переймалися проблемами, що хвилювали усе людство з часу пробудження людської думки й дотепер: проблемами людського буття, моральності, віри, відносин особистості й суспільства.

Питання про національну ідею нещодавно постало перед філософією. Однак проблема ідеї як такої є ключовою в історії європейської філософії від самого початку. Національна ідея нині є одним із найбільш уживаних і, як це часто трапляється, найтуманніших понять. У найширшому сенсі національна ідея постає як ідея нації. Нею позначено особливий

* © А. Г. Супрун, 2014